

Meliha Teparić
akad. slikarica
izvanredna profesorica na
Internacionalnom univerzitetu u Sarajevu

**Analiza islamskih kaligrafskih panela
(levhi) bošnjačkih kaligrafa (hattata)
od 18. do sredine 20. stoljeća**

doktorska disertacija
mentor: dr. sc. Čazim Hadžimejlić, red. prof.
(Univerzitet u Sarajevu)
Disertacija je obranjena 19. rujna 2016.
na Filozofskom fakultetu Sveučilišta
u Zagrebu, pred povjerenstvom:
dr. sc. Tatjana Paić-Vukić, red. prof.
(predsjednica)
dr. sc. Sanja Cvetnić, red. prof.
dr. sc. Danko Šourek, doc.

SAŽETAK

Umjetnost islamske kaligrafije u Bosni i Hercegovini trajala je punih pet stoljeća ili, točnije, od druge polovice 15. stoljeća do sredine 20. stoljeća, a vremenom je polako nestajala, pod utjecajem različitih faktora, ratova, nemara i nebrige ovdašnjeg stanovništva, ali i kao posljedica nezanimivosti struke za ovu oblast naše baštine. Islamska kaligrafska umjetnost je jedna od vodećih umjetnosti u islamu, koja se realizirala u gotovo svim umjetničkim medijima i pojavama. Umjetnost islamske kaligrafije u Bosni i Hercegovini predstavlja dio osmanske umjetnosti koja je i u austrougarskom razdoblju zadržala svoje karakteristike.

Levhe – prienosni paneli u islamskoj kaligrafskoj umjetnosti, predstavljaju jedan osobit ulomak koji nadilazi svrsihodnost pisanja "da bi se čitalo," već u prvi plan stavlja "pisanja da bi se gledalo". Veliki korpus različitih kaligrafskih pojava arapskog slova u Bosni i Hercegovini predstavljaju upravo kaligrafski paneli – *levhe*, koje preuzimaju ulogu vodećeg kaligrafskog medija od 18. stoljeća, pa do sredine 20. stoljeća. Od sveukupnog pronađenog korpusa ove baštine, istraživanje

je rezultiralo identificiranjem autorstva sedamdeset dva prijenosna panela – *levhe*, od dvadeset dva bošnjačka autora.

S obzirom na motrište zaštite spomenika, posredan cilj istraživanja bio je da doprinese očuvanju ostataka kaligrafskog naslijeđa, pokušavajući barem djelomično predočiti sliku kolikih je razmjera bila kaligrafska umjetnost u Bosni i Hercegovini, a neposredan znanstveno-istraživački cilj je provesti analizu kaligrafskih panela – *levhi*, kao jednog od vodećih medija ove umjetnosti, posebice od 18. stoljeća naovamo. Slijeđenjem povijesno-analitičkih metodoloških obrazaca, provedeno je njihovo vrjednovanje, što u zaključcima istraživanja kritički pojašnjava sliku postignute razine kaligrafske umjetnosti bošnjačkih kaligrafa.

Neophodno je bilo načiniti analizu kaligrafskih *levhi* na općem planu, kako bi se ta metodologija analize mogla provesti i na *levhe* u Bosni i Hercegovini. Tako je načinjena tipologija kaligrafske umjetnosti koja se prije svega zasniva na nešto jasnijoj i preciznijoj podjeli na kompoziciju i tehnike, a koja je do sad većim dijelom izostajala. Naglašen je značaj tehnika kojima se izvodi kaligrafska umjetnost, koja je na određeni način do sada prolazila neopaženo, a u cilju procjene usavršenosti kaligrafa, te je uveden termin "klasična tradicionalna kaligrafska tehnika". Ova tehnika omogućava najadekvatniju procjenu kaligrafove usavršenosti za razliku od drugih tehnika koje su atipične.

Kao veoma značajan doprinos *levhi* na općem planu jeste i analitička obrada tematika, odnosno najučestalijih tekstualnih sadržaja, koji su bili zastupljeni kroz povijest osmanske islamske kaligrafije, a koji su izravan doprinos ovog istraživanja *levhe* kao likovnog fenomena islamske umjetnosti, kojeg je nedostajalo. Podjela kaligrafskih djela prema repertoarima je iznesena tek na jednom općem planu, s obzirom da zahtijeva više od jedne studije. U radu je također iznesen mogući nastanak i razvoj *levhe*, koji se može pratiti od prvih dana formiranja islamske umjetnosti kroz stranice Kur'ana, preko uzorka pisma *murakke* i *kit'e*, pa sve do afirmiranja *levhe*

kao samostalnog umjetničkog djela koje se vješa na zid.

Analiza *levhi* bošnjačkih autora rezultirala je valorizacijom umjetnikovog-kaligrafovog umijeća, te u konačnici postavila jasne razlike školovanih kaligrafa u odnosu na samouke amatere. U isto vrijeme analiza je rasvijetlila tijekom kaligrafske umjetnosti od 18. do sredine 20. stoljeća u Bosni i Hercegovini.

Tako se pokazalo da oni kaligrafi koji su se istakli kao vrhunski, prvorazredni kaligrafi, koji s pravom mogu da nose titulu *hattata*, jesu školovani ili makar usavršavani u Istanbulu, dok oni autori koji pripadaju jednoj srednjoj razini, jesu autori koji su mogli imati izvjesno školovanje, ali njihov rukopis ne pokazuje usavršenu kaligrafiju. I trećoj razini pripadaju autori koji su se bavili izradom *levhi*, ali koji nisu bili školovani, već samouki.

Islamska kaligrafska umjetnost u Bosni i Hercegovini od 18. do sredine 20. stoljeća nastala kod bošnjačkih kaligrafa – *hattata*, a koja se pojavljuje na prijenosnim panelima – *levhama* pokazuje sve karakteristike tipične osmanske *levhe*. Pored ustaljenih kanoniziranih kaligrafskih kompozicija, koje su se izrađivale diljem islamskog svijeta, uočeno je i nekoliko inovativnih rješenja koja su ocijenjena kao doprinos ovih umjetnika. x